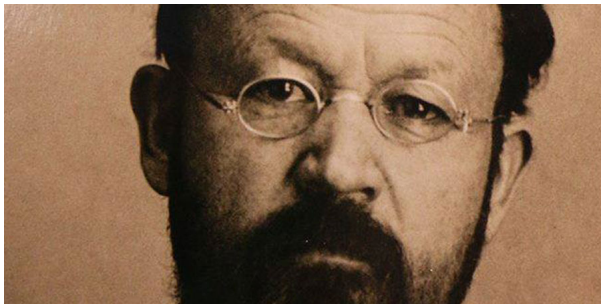

«БИРЛИК» ТАШКИЛОТИИНИНГ АЪЗОЛАРИ ХАКИДА

«Бирлик» ташкилоти эски шаҳардаги босмахона биносида катта умумий йиғилишда ташкил этилган эди. Йиғилишда 300 дан ортиқ маҳаллий коммунистлар, шўро ходимлари ва тараккийпарварлар (жадидлар) катнашди. Қарийб уларнинг ҳаммаси ташкилотга аъзо бўлиб ёзилади. Менимча, «Иттиҳоди тараккий» аъзоларининг ҳаммаси бўлмаса-да, кўпчилиги «Бирлик»ка аъзо бўлади. Шунингдек, ўша даврдаги коммунист ва шўро ходимларининг кўпчилиги «Бирлик»нинг аъзоси бўлган эди. Ҳозир уларнинг номлари эсимда йўқ.

«МИЛЛИЙ ИТТИХОД»НИНГ АЪЗОЛАРИ ХАКИДА

«Миллий иттиҳод» бошликлари «Иттиҳоди тараккий»нинг ҳамма аъзоларини ва 8-қурултойдаги миллий гуруҳ делегатлари (унда «Миллий гуруҳ» номини олганлар)нинг ҳаммасини ташкилотнинг аъзоси деб ҳисоблайди. Ҳозир мен булардан ташқари ташкилотга янгитдан кимларни қабул қилганлигини айта олмаيمان. Эҳтимол Садриддинхон Обидхўжа, Мансурхўжа, Каюмхўжа, Юсуфбек, Асадулла ва бошқаларни ташкилотга олиб қирган бўлиши мумкин, Ташкилот иш олиб боришда аъзо бўлганлардан ҳам фойдаланган.

1930 йил 15 май

ШАРҚ БЎЛИМИ ЎРТ. АГИДУЛИНГА (НУСХАСИ ЎРТ. КОРОТСКИЙ ВА МОСКВАДАН КЕЛГАН ЎРТОҚКА)

Махбус Мунаввар Кори Рашидхоновдан АРИЗА

Ҳозирги пайтда мен ҳамма ҳуқуқлардан маҳрумман ва бир кишилик (камера) даман. Менга энг катта жиноятчилар ҳам фойдалана оладиган хожатхона ҳам ман этилган. Бунга сабаб мен берган кўрсатмаларга ишонмаслик бўлса керак. Мен касал бўлиб ва

кувватсизланиб колган бўлсам-да, олти ойдан бери бошқаларга ўхшаб ўз айбини яшириб сизни ва ўзимни кийнамай, хаммасини батафсил баён этмокдаман. Бунинг учун сиздан раҳмат олиш ўрнига, бир кишиликда азобланмокдаман.

Бу ариза билан сизга Тошкент ва Намангандаги ташкилотлар хақидаги сўнги маълумотларни маълум қилмокчиман. Балким, сиз бу ёзувларга ҳам ишонмай, уларни нотўғри деб, менинг махбуслик ҳуқуқларимни янада чеклаб қўярсиз. Иложим қанча, туткинликдаман, ҳеч нима қила олмайман, Сизнинг олдингизда ҳатто пашшанинг қучига ҳам эга эмасман. Агар биргина бармогингиз билан боссангиз ўлимим аниқ. Шу ҳолатимни била туриб, мен сизга ёлгон қўрсатма беришим мумкинми? Ёки, ўлимдан қўрққанам учинми? Йўқ, мен бундай ҳаётдан ўлимни афзал қўраман, ҳар бир дақиқа ўлимга тайёрман. Аммо ҳозир мендан ўлим ҳам қочмокда. Ўзимни оклаш учун нотўғри қўрсатма бериб, сиёсий бошқармани алдамокчиманми? Йўқ, албатта. Мен Сиёсий бошқармани алдаб бўлмаслигини, ҳар бир ёлгон мени янада боткокка ботиришини яхши биламан. Бу ерда ўтирган наманганлик ўртоқлар «Бизнинг ҳамма сирни биринчи бўлиб у очиб қўйди» деб менга қарши тишларини чархлаб турибди...» Балким, менинг қўрсатмаларимни дўстларим нотўғри деб исботлашга уринаётгандир. Улар баъзи бир, агар имконияти бўлса, ўзларини саклаб қолиш учун айбнинг хаммасини менга юклашдан ҳам тоймайди. Шунинг учун менинг олдимда фақат биргина йўл бор, у ҳам бўлса, бошимни Сиёсий бошқарманинг остонасига қўйиб, қилган ишларимнинг ва билганларимнинг хаммасини айтиб бериш ва ундан менинг эски обрўларимни ҳисобга олмаган ҳолда Тошкент ва Наманган ишларини ҳар томонлама текшириб қўришни илтимос қилиш. Ишончим қомилки, мен учун бундан бошқа йўл йўқ. Мен Сиёсий бошқарма қўрсатмасига қўра, агар бу умумий сиёсат бўлса, қурбон бўлишга тайёрман. Менимча, Сиёсий бошқарманинг максоди мен қаби бир неча маҳаллий зиёлиларни йўқ қилишдангина иборат эмас, балки Тошкент ва Наманган ташкилотларининг ҳақиқий ҳулқ-атворини аниқлаш бўлса керак. Мен ўзимнинг сўнги «ёзувларим»нинг ҳар бир жумласи тўғри ва самимийлигига жавоб бераман...

Бу ёзишма билан мен ўзимнинг ташкилотчилик фаолиятимни яшириб, Наманган ва Тошкентдаги ташкилотлар ишида иштирок этганлигимни сизга маълум қилмокчи эмасман.

Ҳақиқатан ҳам мен ташкилотчилик билан машғул бўлганман. Мен доим барча маҳаллий зиёлиларни бир ташкилот байроғи остида бирлаштириш, ҳамма орган ва ташкилотларда иш юритишни маҳаллий тилда олиб бориш ва шу йўл билан уларда ишловчи оврупаликларни ҳам маҳаллий тилда гапириш ва ёзишга мажбур қилиш, шунингдек, буюк рус миллатчиларига қарши қурашиш дарди ҳаёли билан яшадим...

Ҳозир мен сизнинг қўлингизда туткинликдаман, агар ўлдирмокчи бўлсангиз, мана сизга менинг бошим...

Менинг шахсий ҳаётимга қелсак, мен энг камбағал оиладан чиқиб, бутун ҳаётимни халқ маорифига, унинг бахт-саодатига бағишлаб жамоат арбоби бўлдим. Ҳеч қачон мени пул, бойлик ва мансаб қизиқтирмаган. Онгли равишда ҳеч қачон жинойат ва айб иш қилган эмасман. Ҳамиша камбағаллик ва оддий ҳаёт билан қаноатланганман. Ҳатто ўзимнинг биргина шахсий уйимни ҳам ярмини халқ фойдасига маданий мақсад учун ҳадя қилганман. Ҳозир унда 1 май номи мактаб жойлашган. 20-йилларнинг ўрталаригача Туркистоннинг дастлабки инкилобчиларидан бири бўлиб ҳисобланар эдим. Йигирманчи йилда Рискуловчилар гуруҳига қирдим ва шу билан аксилинкилоб «боткоғи»га ботдим. Ўша вақтларда мен билан бирга ишлаганларнинг баъзи бировлари ўз айбини чинакам

афсусланиш, бошқалари эса, хоинлик билан пул ва амалга сотилиш эвазига ўзларини оқлаб олди. Мен ўша пайтларда фирка олиб борган сиёсатнинг маълум қисмига қўшила олмас эдим, шунинг учун виждоним менга икки юзламачилик қилишга йўл қўймади, 1930 йил 14 июнь

Бизлар айниқса, миллий чегараланиш ўтказилгандан кейин пировард мақсадимиз — буржуа-демократик Ўзбекистонни барпо этишни амалга ошириш умидида ўз фаолиятимизда асосан қуйидаги уч ҳолатни ҳисобга олган эдик:

1. Оммада миллий руҳни ривожлантириш ва мустақкамлаш.
 2. Шўро ҳукумати томонидан қўтарилган шўро апаратини маҳаллийлаштириш ҳақидаги ширдан фойдаланиб, аста-секинлик билан шўро апаратини, унга миллий қайфиятдаги кишиларни жойлаштириш йўли билан қўлга олиш.
 3. Мухожирлар билан алоқани ташкил этиш, мухожирлар ва уларнинг оилаларига (шунингдек, аксил- шўравий фаолиятда жабрланганларга ҳам) ёрдам бериш.
- Бизлар ўз фаолиятимизни бу кўрсатилган вазифаларга қаратишда, шўро ҳокимиятининг Оврупо буржуазияси билан тўқнашувда муқаррар равишда ҳалокатга учрашини назарда тутдик. Бизлар унинг (шўро ҳокимиятининг) йўқ қилинишига ишондик ва бунга тайёргарлик қўришга, шўро ҳокимияти ҳалокати юз берганда ҳокимиятни қўлга олишга тайёр туришга қарор қилдик. Бизлар ўз ҳисобимизда шу ҳолатни ҳам назарда тутдикки, шўро ҳокимияти ва қомфирка жаҳон буржуазияси сиқувига бардош беролмай, аста-секинлик билан ўз нуқтаи назаридан, меншевиклар томон қайтишга мажбур бўлади ва охир-оқибатда ҳалокатга учрайди, деб ишондик. Шу ерда, менимча, Ўбайдулла Хўжаев баёотини мисол тариқасида қелтириш ортиқчалик қилмайди. У шўро ҳокимияти ўзининг биринчи ўн йиллигига бормасданок, албатта Оврупо буржуазияси билан тўқнашувда ҳалок бўлади, агар биринчи ўн йилликда у харбий тўқнашувга дучор бўлмаса, аҳвол анча қийинлашади, деб айтган эди.

Юқорида кўрсатилган уч асосий ҳолат ўша Шохабундин эшоннинг уйида бўлиб ўтган йигилишда биз тузмокчи бўлган аксилинқилобий ташкилот ва унда тузилган Марказий Қўмита ишининг мазмунини ташкил этиши қерак эди. Ташкилотнинг номи масаласи ўшанда очик қолдирилади.

Чегараланиш миллатчилиқ майлларининг қучайишига туртки бўлди. Бизлар миллатчилиқнинг ўсишини ҳамма жабаҳаларда — оммада ҳам, матбуотда ҳам адабиётда ҳам, ижтимоий ҳаётнинг ҳамма соҳасида қузашиб турдик. Бу ҳолатдан бизлар миллийликни [53] ривожлантириш ва мустақкамлаш учун фойдаланишга азму қарор қилган эдик.

Қомфирка ва шўро ҳокимиятининг ич-ичидан айнаб қетиши ва харбий мағлубият туфайли ўлимга маҳқумлигини ҳисобга олган ҳолда, биз ўзимиз белгиланган вазифаларни рўебга қикариш учун амалий ишга қиришдик.

Миллий гоё, миллий руҳни мустақкамлаш ва ривожлантириш соҳасидаги тарғибот ишларини олиб бориш қоммунистик қадрларнинг (савияси) паст бўлганлиги сабабли осон қўчди. Тошқентдаги газета ва журналларнинг редакцияларида ҳамда адабиётда Гоzi Юнус, Жулкунбой, Санжар, Элбек қаби миллий зиёелилар қатта рол ўйнаши билан бирга, салмокш таъсирга эга эдилар. Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларида ҳам аҳвол шундай

эди. Гапнинг кискаси, матбуотда миллий таъсир коммунистик таъсирдан кучли эди Масалан, чегараланишдан кейинги дастлабки даврдаги миллий матбуот ахволи тўғрисида аник ва тўғри тасаввурга эга бўлиш учун махаллийлаштириш масаласи соҳасидаги газета маколалари билан танишишнинг ўзи кифоя. Гози Юнус очикдан-очик ёзса, бошқалар ўз миллий гояларини инкилобий сўзлар остига олган холда, эҳтиётлик билан ёзади.

Чўлпондан ташкари, миллий рухдаги ёзувчилардан Элбек, Фитрат ва бошқаларни кўрсатиш мумкин (масалан, Фитратнинг «Турк ўгли» мактабларда «Байнал- милал» ўрнида ашула килиб айтиларди).

Миллийлик руҳи иложи борица бадий адабиёт ва дарсликларга, шу жумладан, ўзбек тили ва адабиёт дарслигига сингдирилишга ҳаракат килинди. Мисол тариқасида мен, Шорасул Зуннун ва Каюм Рамазоний томонидан тузилган ўзбек тили дарслигини кўрсатишим мумкин. Унинг тўртинчи қисми мусодара килинган, олдинги уч қисми эса ўзгартиришлар билан қайта чоп этилган. Шорасул Зуннуннинг грамматикаси («Тил қоидалари»)да Чўлпоннинг хали эълон килинмаган, даврдан нолувчи шеърдан парча ҳам бор эди...

«МАХАЛЛИЙЛАШТИРИШ» СОҲАСИДАГИ ИШ ХУСУСИДА

...(Шўро ҳукумати) аппаратида ишлайдиган кишиларни тайёрлаш ва улар орқали аппаратни қўлга олишга қарор килинган эди. Бунинг учун бизлар шўро ҳукуматининг махаллийлаштириш тўғрисидаги шioriдан кенг фойдаланишга келишиб олдик. «Миллий истиклол» училигини тузиб, унинг фаолиятини махаллийлаштириш масаласига йўналтиришга жиддий эътибор берилди. Бу мақсад учун «Учлик»нинг бири махаллийлаштириш комиссиясига яқин туриши, бошқаси редакцияда ишлаши ёки унга яқин бўлиши, учинчиси эса муассасалар билан алоқада бўлиши ва бизнинг кишилар учун хизмат қилиши керак эди...

Бир вақтлар махаллийлаштириш соҳасидаги комиссияни бизнинг одамимиз Али Расулов бошқарган.

1930 йил 18 июль

Толибжон Мусобоев ҳам Нажмитдин Шерахмадбоев каби «Иттиҳоди тараккий»нинг фаолларидан бўлган. У Саидносир Миржалилов ва Али Расуловлар билан биргаликда 1922, 1923 йилларда «М. И.» («Миллий ит- тиход») ишларида фаоллик кўрсатади. Мен Мухитдинов орқали Бухородан олинган 100 ёки 200 тилло тангани Саидносир (Миржалилов) ва Толибжон (Мусобоев)га берган эдим.

«Иттиҳоди тараккий»нинг фаол аъзолари қуйидаги кишилар бўлган: Саъдулла Хўжа, мен, Саидақрам (Саидазимбоев), Рамзетдин, Отахон (Назирхўжаев), Толибжон Мусобоев ва бошқалар. Энг муҳим йиғилишларда бу фаолларнинг ҳаммаси қатнашар эди.

1930 йил 23 июль

Биз миллатчилар икки гуруҳга бўлинар эдик. Биринчи гуруҳ бу Ўзбекистондаги миллий ҳаракат йўлбошчиларидан иборат бўлиб, «Иттиҳод ва тараккий» ва «Миллий иттиҳод» каби аксилинкилобий ташкилотларни бошқаради. Бу гуруҳга мен Мунаввар Кори, Убайдулла Хўжаев, Саъдулла Турсунхўжаев, Файзулла Хўжаев (у ташкилотнинг Тошкент бўлимида иштирок этган), Саидакрам Саидазимбоев, Отахон Назирхўжаев, Саидносир Миржалилов, Али Расулов, Толибжон Мусобоев, Миён Бузрукни киритиш мумкин.

Булар кексаларнинг Тошкент гуруҳи бўлиб, босмачилик даврида, 1921 йилда босмачилар билан алоқада бўлади (босмачиларга Тангирул Хўжа, Усмонхўжа Тошхўжаев ва Обидхўжа Саидовлар юборилган).

1924 йилда бу гуруҳ бошликлари (Мен, Саидносир Миржалилов, Убайдулла Хўжаев) ўзларининг аксил инкилобий фаолияти учун шўро ҳукуматидан жабрланганлар, шунингдек, хорижга кочиб кетганлар ва уларнинг оила аъзоларига ёрдам бериш масаласида икки ёки уч марта йигилиб, маслаҳат қилди.

Биринчи навбатда факат жабрланган (сургун қилинган) ва қочоқларнинг оилаларига ёрдам беришга қарор қилинди. Шу ернинг ўзида йигилганлардан пул йигиб олиниб, Саидносир Миржалиловга «Туркистон» ўртоклик ширкатида саклаш учун берилди. Бу йигилишларда иккинчи гуруҳдан ҳам кишилар қатнашган эди. Охиригида иккинчи гуруҳга ўқлик сайланади. Улар йигилган пулларни ишлатиш ва шўро аппаратини миллийлаштириш соҳасида иш олиб бориши керак эди. Ўқликка Зоҳир (Заҳириддин) Ағлям, Шаҳобитдин ва Эргаш қирди.

Шундан сўнг миллатчиларнинг биринчи гуруҳи (1924—1925 йилларда) ҳеч қандай ташкилий фаолият қўрсатаолмади...

Миллатчиларнинг иккинчи гуруҳи: Салимхон Тиллахонов, Лазиз Азиззода, Обидхўжа Саидов, Тангирулхўжа, Шаҳобитдин, Эргаш, Мансурхўжа Саидов, бир сўз билан айтганда, аксилинкилобий «Миллий иттиҳод» фаолиятида фаол иштирок этади.

Бу гуруҳдан Салимхон Тиллахонов, Лазиз Азиззода, Асадулла 1925 йилда ҳам уюшган фаолият билан банд бўлдилар. Мен уларга ГПУ олдида қош бўлиб қолишларини назарда тутиб, С. Тиллахонов орқали ўзларини уюшган фаолиятдан четда қотишларини ва ташкилотга раҳбарликни ГПУга маълум бўлмаган янгитдан тузилган ўқликка, яъни учинчи гуруҳга топширишни маслаҳат бердим. Бу учинчи гуруҳга Гулом Икромов, Мирҳалил Қаримов, Илхом Исломов, Абдулқосим Зиябоев, умуман «Миллий истиклол» ташкилотининг Тошкент бўлими аъзоларини киритиш мумкин.

тамом